

Királynékról, nőtörténeetről Magyarországon és Franciaországban

Soltész István: *Árpád-házi királynék.*

Szentek és szeretők

(Gabo Kiadó, 1999, 223.)

Fanny Cosandey: *La reine de France.*

Symbole et pouvoir, XVe–XVIIIe siècle

(Éditions. Gallimard, 2000, 414.)

Az utóbbi időben Magyarországon is érezhetően megerősödött a nyugat-európai, s ezen belül a francia történetírásban már jó negyedszázados múltra visszatekintő nőtörténet iránti érdeklődés. S mint ahogy az Nyugat-Európában is történt, Magyarországon is először a hozzánk időben közelebb álló korok történetírása kezdte kutatni e kérdéskört, amit nemcsak a források természete, hozzáférhetősége magyaráz, hanem a társadalomtudományok erőteljesebb hatása a modern korrall foglalkozó történetírásra. Utóbbival kapcsolatban azt is meg kell jegyezni, hogy a feminizmus mint mozgalom története sajnálatos módon keveredik a nőtörténet fogalmával, illetve a kettőt nem mindig választják el egymástól; s a „gender” fogalmára építő kérdésfelvetések magyar történész körökben ma még ritkábbak. A nőtörténet mint önálló kutatási irány, úgy tűnik, még e kezdeti szakasz nehézségeivel küzd.

E tárgyban magyar szerző tollából mind-ezidáig csak rövidebb cikkek, tanulmányok jelentek meg. A magyar középkorra vonatkozó nőtörténeti munka színében feltűnő *Árpád-házi királynék* Soltész István tollából épp ezért rendkívül figyelemreméltó. Annál is inkább, mert az ajánlás szerint a könyv a hosszú ideje, azaz a századok óta tartó csendet kívánja áttörni, bemutatva, hogyan s mi módon járultak hozzá e koronás asszonyok „ahhoz, hogy ma itt va-

gyunk”. Az alcím azonban – véleményem szerint – sztereotipikus megközelítést sejtet, holott az *Előszó*ban a szerző friss látásmódot ígért, mely szerint többek közt „félreértés, hogy a királynék pusztán a dinasztikus szülőgépek szerepét töltötték be” (ez lenne egyébként a harmadik, a koronás nőkre alkalmazható sztereotíp kép). A könyv szerkezete pedig, mely a biográfiával mutat rokonságot, elméletileg nem zárna ki, hogy újító kérdésfelvetések alapján közöljön valóban új (s nem csak kevésbé közkézen forgó) ismereteket a középkori magyar királynék, és rajtuk keresztül – adott esetben – a magyar királyság történetéről.

Mindez azonban túlzott elvárásnak bizonyult a könyvvel szemben. S nem is a témakör pusztán érintőleges tárgyalása miatt, hiszen a terjedelem – bő kétszáz oldal – már sejtette, amit a szerző maga is előrebocsát (8.): csupán „vázlatos portrékra” számíthat az olvasó. De ilyen terjedelem is kínálhatna vitaindító gondolatokat, pontos adatokat (forrásmegjelöléssel, hiszen a történetírás természetes velejárója a jegyzetapparátus, ami itt hiányzik) s tartható érvrendszert. Esetünkben azonban nem ez történt.

Soltész István megelégedett a régi történetek, anekdoták színes, zsurnaliszta ízű tállalásával, miközben nem értelmez, s valójában nem is szervezi a rendelkezésére álló tényanyagot. Sajnálatos módon nem épít sem külföldi, sem magyar szerzők által publikált legfrissebb történeti kutatások eredményeire (de korábbiakra sem). Nem tudjuk meg, mit ért „a királyné jogilag is körülhatárolt cselekvési területén” (62.), holott e kérdéskör forrásainak egy részét – ha csak felületesen feldolgozva is, de – ismeri a magyar történetírás. Így például több mint húsz évvel ezelőtt Kristó Gyula már vizsgálta a feudális széttagolódás kapcsán a ki-

rálányi birtokok kérdését,¹ s bár elemzését véleményem szerint tovább lehet és kell is mélyíteni, finomítani, a birtokok természetét pontosan megkülönböztetve (a királányi méltósághoz kötődő, a dotalitium, valamint a személyreszóló adományként kapott birtokok leírásával) megvetette az alapját a királányi hatalom történeti feldolgozásának.

Visszatérve Soltész munkájához, jobbra csak további hiányosságokról tud a recenzens beszámolni. Nem derül ki, mi volt, mi lehetett az alapja egy-egy királányi „politikai aktivitásának” (jogi? személyes indítatás? politikai szükséglet?), mit jelentett a királyi tanács tagjának vagy „általános társuralkodónak” (84.) lenni (ez milyen – szimbolikus vagy teljességgel gyakorlati – tettekben nyilvánult meg stb.). Nem vizsgálja az okokat, s nem ad választ a felmerülő kérdésekre, így például arra, hogy a források szerzői mi okból ábrázoltak egy-egy királányt maradéktalanul pozitív személynek (Rixa), illetve kizárólagosan negatív szereplőként (elég a „szellemben szegényes”, „kapzsi” és „német rokonsága iránt elfogult” Gertrudisra gondolni), holott az újabb kutatások felhívják a figyelmet a krónikák történeti okokkal nagyon is megragadható torzításaira. (Bak János erre vonatkozó tanulmánya a magyar királányt „bűnbak-funkciójáról” már magyarul is megjelent a Rubicon nőtörténetnek szentelt számában.²) Mindezen hiányosságok következtében Soltész munkája a hagyományos szemlélettől nem is igen tud szabadulni. Nem veszi észre azt sem, hogy az általa hivatkozott történetesek néha maguk is a „bűnbak”-teremtés középkori gyakorlatát folytatják, holott Soltész néha az értéktételeket épp az ellenkező irányba fordítja (Kun Erzsébet és Izabella királány esetében). Máskor pedig, bár a középkori történetírók már ellentétes töltetű leírásokat is hagytak az utókorra, Soltész csak egyfajta ítéletet közöl (általában a po-

zitív, mint Gizella vagy Habsburg Ágnes, III. András második felesége esetében), így módon elvetve annak lehetőségét, hogy elemezze az egymásnak ellentmondó véleményeket, és bármiféle következtetést próbáljon levonni akár a tárgyalt személyre, akár a történetírói gyakorlatra vonatkozóan. Elemzés helyett így csak pusztán értékítéletekkel találkozhatunk a kötet lapjain, s az is előfordul, hogy a királányt gyermekei (és azok későbbi tettei) alapján ítéli meg; ahogy ezt például Fruzsina, II. Géza felesége esetében teszi. Ugyanakkor a királányt nemegyszer csak kiindulópont ahhoz, hogy végül mégiscsak a király tetteiről szólnon a történet (jó példa erre Adelheid, Szent László király felesége vagy Kun László hitvese, Izabella), ahogy ezt azokban a munkákban is megfigyelhetjük, amelyek „megfelelnek” a (király)nőkről. Aránytalanságot azonban abban az értelemben nem róhatunk fel, hogy a királyokkal kapcsolatos elemzései is meglehetősen felületesek – Kun Lászlónál maradván utalnék arra, hogy az utolsó Árpádok uralkodói gyakorlatát illetően Szűcs Jenő szerint sok tekintetben újító uralkodóval kapcsolatban a szerző mindössze „elképesztő politikai ügyetlenségét” tudja kiemelni (202.).³

Legfőbb hiányosságaként mindazonáltal az róható fel a kötetnek, hogy nem problémaközpontú. A sok különböző eset összehasonlító vizsgálata teljességgel hiányzik, közös vonásokat nem fed fel, holott valójában azzal tudna újat mondani, ha a királányt mint alkotmányos vagy akár szimbolikus szereplőt vizsgálná, és az egyedi esetek sajátosságai nem akadályoznák meg a funkció elemzésében. Bár e téren nehéz újat mondani, s a források szűkössége is akadályt jelent a kutatás számára, nem elég az ítéleteket átfordítani; igazán érdekes annak megértése (lenne), mi célt szolgált a torzítás. Kérdés lehet továbbá az is, mennyiben kötődött a királányi szerepkörhöz az adott (pozitív vagy negatív) kép, milyen elvárások

¹ Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Budapest, 1979. 26–32.

² Bak János: „Királányt bűnbak szerepben a középkori Magyarországon”. Rubicon, 2001. 6. sz. 16–19.

³ Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1993.

befolyásolták azt (ezekről a krónikák alapján bőségesebben is lehetne szólni), illetve ezek változtak-e (hiszen ilyen hosszabb időszakot felölélő munka láttán talán nem túlzott elvárás ezt a dimenziót is figyelembe venni). Soltész István munkája a nevek különbözősége ellenére valójában statikus képet sugároz: a királynék lényege mindig csak a megfelelő származás és a családi teendő, elsősorban pedig a trónörökös világra hozatala maradt (még a történeti szempontból csekély fontossággal bíró, ám a szerző számára, úgy tűnik, fontos külső, azaz a királyné fizikumának „rekonstruálása” sem teszi változatossá a portrékat: minden királyné lényeges jellemzője – ahogy azt a sztereotipikus nőalakoknál is megszokhattuk – a szépség). A többi tevékenységet (egyházalapítások, azok jelentősége, az esetleges diplomáciai szerep s ennek jellemzői stb.) vagy akár a királyné udvarbeli helyzetét s ezáltal az udvar szerkezetét, működési mechanizmusait, illetve a király és királyné egymáshoz viszonyított szerepét nem vizsgálja.

A lehetséges elemzési szempontok felsorolása nem célja a jelen írásnak. Szükségesnek tartom azonban megemlíteni, milyen irányokból közelítették már meg eddig is a kérdést, bár Soltész István munkáját ezek, úgy tűnik, nem befolyásolták. Fügedi Erik, bár alapvetően későbbi kort tárgyal, a 15. századi Magyarország hatalmasait vizsgálva érintette a királyné-koronázás szertartását.⁴ S bár elemzése több okból is (melyek közül csak egy a források szűkössége) igen felületes maradt, mégis néhány fontos adatot közül a szertartásról, amely valószínűleg már korábban is hasonlóképp folyhatott le; a királyné átöltöztetése, az imában említett ótestamentumi alakok (Sára, Rebeka, Eszter, Judit), valamint a használt koronázási jelvények szimbolikus jelentéseik mélyebb feltárása nélkül is utalnak a királyné vala-

miféle szerepére a királyságban. Ennek megragadása a középkori királynéi funkció további vizsgálatának egyik lehetséges iránya.

Egy másik szempont a Soltésznál meg lehetőségen egyoldalúan csak a pillanatnyi politikai érdekekre érzékeny dinasztikus kapcsolatok vizsgálata lehetne. A királynében a békét garantáló túszt látni (mint ahogy ezt Gizellára vonatkozóan kifejti) meglehetősen leegyszerűsítésnek tűnik számomra. Rejtve marad ugyanakkor egy másik fontos kutatási irány, a nőági leszármazásé, melynek feladata lehetne tisztázni az Árpádok házassági stratégiáját a királynék származását tekintve. A forrásként szinte egyedül megnevezett Wertner Mór-féle családtörténet olvastán ugyanis szembetűnő, hogy a magyar királyok előszeretettel választottak maguknak nőágon Árpád-házi elődökkel dicsekvő feleséget. A nőági leszármazás (amit a német-római császárságban „Tochterstämme” néven vizsgált Armin Wolf⁵) érdekes adalékokkal gazdagíthatja a magyar királyi dinasztia és családi kapcsolataira vonatkozó ismereteinket.

S egy utolsó szempont, mely segíthet a királyné szerepének megismerésében, s amelyet legújabbban Zsoldos Attila kezdett behatóan tanulmányozni,⁶ a királynéi (és ezzel párhuzamosan a királyi) udvar felépítésének, kölcsönhatásainak feltárása lehet. A királynéi udvar a királyi udvarét másoló felépítése, illetve a kettő bizonyos mértékű „átjárhatósága” a két szereplő kötődését illusztrálja: ha a királynéi udvar bárói tisztségűket a király megbízása alapján kapták, a királyi hatalom (s a jelző alatt mindkét figura értendő) erősítése, a király egyfajta „megkettőződése” az eredmény. A két udvar mobilitásában megfigyelhető különbség pedig – azaz a királyi udvar viszonylagos mo-

⁵ Wolf, Armin: *The Family of Dynasties in Medieval Europe: Dynasties, Kingdoms and Tochterstämme*. Studies in Medieval and Renaissance History, 1991. Nr. 12, 185–260.

⁶ Zsoldos Attila: *A királyné udvara az Árpád-korban*. Századok, 2002. 2. sz., 267–302. (S ez az egyetlen cikk, amelyet Soltész István még nem ismerhetett.)

⁴ Fügedi Erik: *„Uram, királyom...” A XV. századi Magyarország hatalmasai*. Budapest, 1985.

bilitásával szemben a királynéi sokkal inkább állandónak tűnik, – számomra a két szereplő egymással ellentétes, ám egymást kiegészítő funkcióját fejezheti ki szimbolikus síkon.

Mindezen szempontok, melyek hiánya miatt a könyv valójában mégsem sorolható a nőtörténet tudományos teljesítményéhez, csupán illusztrálják a téma gazdagságát, valamint a nőtörténet törekvését: az új megközelítés ne eredményezzen egyfajta, a többi kutatási iránytól elzárt „ellen-történetet”, hanem azokat hol kiegészítve, hol vitatva gazdagítsa *ne csak* a nők történetét. Erre jó példa a francia királynő helyzetét vizsgáló munka, Fanny Cosandey kötete.

A Franciaország királynője. Szimbólum és hatalom címet viselő könyv e két szempont alapján elemzi nem a királynőket, hanem – s ez teszi igazán eredetivé francia viszonylatban is – a királyi méltóság nőnemű tagját, annak helyét, szerepét a monarchikus berendezkedésben, utóbbi kialakulásától az abszolutizmus kifejlődéséig. A kiegyensúlyozott szerkezetű munka hármastagolást javasol a probléma tanulmányozásához: első részében a jogi alapok elemzésével, azon belül is a királynők helyzetét alapvetően meghatározó száli törvény vizsgálataival indít. Nagy gondossággal térképezi fel a száli frank örökösödési „törvény” alkalmazásának „aktuálpolitikai” okait (az angol-francia viszony, majd a százéves háború katonai-politikai eseményei magyarázzák a nőági örökösödés lehetőségének francia szempontból szükségszerű tagadását), majd e törvény fejlődését követi végig a korabeli jogtudósok, teoretikusok királyi méltósággal foglalkozó munkái alapján. Arra a megállapításra jut, hogy az eredendően nem nőellenes száli frank örökösödési törvényt a körülmények összejátszása folytán értelmezik úgy, hogy kizárja a nőket a királyság egységének megtartása és a hatalom stabilitása megőrzése érdekében; idővel viszont a monarchikus berendezkedés alapvető építőköve lett, egyfajta öröktől létező, „alapvető” törvény, mely a (nőket függőségben tartó)

házassági szokásjog hatásával kiegészülve a királynők háttérbe szorítását eredményezte. Az elemzés azonban nem áll meg itt, hanem áttekinti, hogy ezzel együtt milyen jellegű hatalom illette meg, akár éppen ebből a hátrányból fakadóan, a francia királynőt. Ennek érdekében viszont azt vizsgálta, milyen feltételeknek kellett eleget tennie a címét viselő hercegnőnek, azaz hogyan lett valakiből – a dinasztikus kapcsolatok, a politikai szükségletek, pillanatnyi érdekek függvényében – királynő (az Árpád-házi királynék történetében nyomokban találunk erre való utalást).

A származás, valamint a házasság antropológiai szempontokat (endogámia, csere) is felvonultató tárgyalását követően kerül sor a második részben a királyi szertartások elemzésére. A német-amerikai „ceremoniális iskola” (elsősorban Kantorowicz és Giesey) eredményeire is támaszkodva veszi górcső alá a királynőt (is) érintő szertartásokat. E ceremóniák, a szerző megállapítása szerint, alapvető fontosságú elemei a „királynővé válásnak”, illetve a királynői méltóságnak. Szimbolikus síkon kifejezői és továbbfejlesztői a mítikus alaptörvénynek, azaz a francia monarchia örökösödési rendjét kimondó száli törvénynek is: mind a koronázás, mind a királyi bevonulások (értve ezen a király, valamint a királynő „színre vitelét” egyaránt), mind a temetkezési szertartás a hatalomhoz való eltérő viszonyt és az abból származó különbségeket fejezik ki. Nagyon fontos és a tanulmány egyik erőssége is az, hogy a két szereplő helyzetét és az őket érintő szertartásokat párhuzamosan vizsgálja, azok dinamikus kölcsönhatásait is megragadva, így az összehasonlítás valóban új ismereteket nyújt mindkét szereplőre vonatkozóan.

A jogi alapok, valamint a szertartások vizsgálata alapján bontja ki a két szereplő közti alapvető különbséget. Míg a király a hatalomba beleszületik, a királynő házassága által lesz társ a hatalomban; magán-személyből így lép „közfunkcióba”, de előbbi jellegét élete végéig megőrzi, ugyanakkor közfunkcióját királyi férje halálával elvesztheti (ahogy az özvegy királynők ellátásának

szabályaiból, a hozomány és hitbér vizsgálataból kiderül). A hatalmat nem gyakorolhatja, hiszen nem is örökölheti (és házassági szerződése is utal a koronától való „idegenségére”: királyi férjével nem lehet vagyoni közösségben, hiszen utóbbinak magánvagyonra nincs, a korona birtokait pedig nem oszthatja meg). S bár ellentmondásosnak tűnik, de e hatalmat mégis továbbadja (ezért fontos saját származása is), azaz mégiscsak a hatalom középpontjában helyezkedik el. Ezért kenik fel a koronázási szertartás során, s így ő az egyetlen alattvaló, aki a királyi hatalom szakrális dimenziójában részesül, ugyanakkor a rítus terén megfigyelhető különbségek (bizonyos elemek hiánya, illetve az időbeli eltérések) mutatják, hogy bár méltóság tekintetében nem marad el a királytól, a kormányzás, a hatalom gyakorlásának feladatából kizárják.

Mégsem állítható, hogy a királynőnek ne lett volna szerepe a 15–18. századi Franciaországban, s Cosandey ezt a szerepet többek közt a királyi bevonulások szimbolikájának megfejtése alapján bontja ki. A béke és az anyaság képeivel köszöntött uralkodófeleséget a monarchián belüli stabilitás fontos részének tekintették, közvetítő-közbenjáró szerepe (a király és a nép között), valamint a hangsúlyos reprezentáló szerep nyíltan megjelenik az üdvözlő ceremóniák tematikájában. Végezetül a harmadik vizsgált szertartás, a királynői temetkezés, melyet szintén a királyság és a méltóság kinyilvánítása szempontjából értelmez a szerző, a két királyi személy közti alapvető különbség egy másik intézményes aspektusát teszi nyilvánvalóvá. A trónutódlás azonnalisága, melyet a „Meghalt a király, éljen a király!” formula fejez ki szemléletesen, a dinasztia állandóságát biztosítja, amely bizonyos értelemben megint csak független a királynő személyétől. A királynő méltósága elenyészik az azt viselő személy halálával, kontinuitás az uralkodói méltóságban van. Mégis, királynő is részesülhet olyan temetési ceremóniában, amely szerkezetét tekintve megegyezik az uralkodónak kijáró szertartásával. Példaként a szerző Anne de Bre-

tagne temetését (1514) elemzi, bemutattva egyben a ceremóniák és a politika összefonódását is. Anne esetében ugyanis a hercegi birtok, Bretagne bekebelezésére irányuló francia törekvések szükségessé tették, hogy a francia királynőként elhunyt hercegnőt elsősorban mint a francia monarchia tagját jelenítsék meg; így a francia ceremónia nyelvén a megszűnő királynői kontinuitás a birtok önállóságának végét is jelentette. E konkrét példán keresztül tetten érhető a politika hatása a szertartásrendre, amely mint eszköz a későbbiekben maga is visszahat a politika alakulására.

A királynő részvétele a monarchikus berendezkedésben a szertartások értelmezése után tagadhatatlan, ugyanakkor azok jelentése az események, kialakulásuk körülményei alapos vizsgálatának köszönhetően történeti szempontból teljesen tartható, esetlegességről szó sincs. A szertartások retorikájának időbeli megragadása, az apró változásokra érzékeny elemzés segíti azt is, hogy a monarchikus berendezkedés abszolutizmus felé induló fejlődését a kezdetektől, a király és a királynő egymáshoz való viszonyának átalakulásán keresztül kövessék végig az olvasók. Így válik érthetővé, honnan származik az a közkeletű (és történészek által eddig általában elfogadott) kép, amely Soltész István könyve lapjain is felbukkant, s amely szerint a királynő külön gyakorlatilag csak anyaszerepben jelenik meg. Az abszolút monarcha képének kifejlődésével a királynő alakja háttérbe szorult, mivel beleolvad az uralkodó alakjába; így a „király” a 17. századtól kezdve magában foglalja a „királynőt” is. Ez vezette arra a történetírókat, hogy „kihagyják” a történelemből; a tanulmány érdeme, hogy e hiányosság okait is feltárja, nem csak megállapít és ítélkezik.

A kötet harmadik (már kevésbé világosan szerkesztett) részében Cosandey az abszolutizmus alakulását és ezzel kapcsolatban a szuverenitás, méltóság új értelmezésével járó következményeket vizsgálja a királynő szemszögéből. Megállapítja, hogy míg a nő szereplő valóban egyre inkább kiszorult a szuverén hatalomból, a királynői

cím méltósága erősödött. Ily módon az özeveg királynők helyzete tisztázódott: a királyi méltóság fénye az uralkodó halála után is beragyogja azt, aki életében társa volt a monarchia csúcsán. Ugyanakkor az abszolutizmus uralkodó-kultusza és új uralkodó-ideálja, melyet a Krisztussal vont párhuzam alapján rajzolnak meg, erőteljesen befolyásolja a királynő képét is: a Szűz Máriával való összehasonlítás nagy jelentőségű lesz a régenség tekintetében. A királynő párhuzamba állítása égi „megfelelőjével”, Szűz Máriával ugyanis nemcsak az anya-motívum erősödését hozza magával, hanem a két uralkodó (elhunyt apa és trónra lépő fia) közti összekötő kapocs szerep hangsúlyozását is. Márpedig elsősorban ez teszi lehetővé, hogy a trónra lépő király kiskorúsága esetében az anyakirálynő kapja meg a régens szerepét, azaz a dinasztikus átmenet biztosításának feladata „természetesen” reáharul. Ez tehát az a magyarázat, ami a hatalmi szimbolika felfejtése nyomán a paradoxnak tűnő helyzet, azaz a hatalomból kiszoruló királynők régensségére adható.

A harmadik rész igazi érdekessége azonban egy másik, az előbbieket a szó legszorosabb értelmében illusztráló forrástípus, a királynői rezidencia, a Luxemburg-palota freskóinak elemzése, azaz a királynői reprezentáció egyik sajátos megvalósulási formájának bemutatása. A Rubens festette ciklus *ikonológiai* elemzése a francia történetírás egyik olyan új eszközére támaszkodik, melynek lehetőségeit mindezidáig jobbra a középkor szakértői aknázták ki. A műalkotások egy adott rendszer (itt: a freskóciklus) részeként való megragadása (kontextualitás) olyan információtöbbletet biztosít, amely az egyenkénti elemzés során elsikkadhat. A művészeti program mögött felsejlő politikai program a jogtudósok által kidolgozott elméleti alapra épül, s a királyi méltóság királynő (e konkrét esetben Medici Mária) általi képviselését hangsúlyozza. A megrendelő szándéka szerint elkészült mű a királynőt életének egymást követő szakaszaiban (hercegnő, uralkodó királynő, özeveg királynő), de mindig dicsőségben és a monarchia

alapvető fontosságú szereplőjeként jeleníti meg. Az elemzés azért is jelentős, mert gyakorlati példával egészíti ki a (talán túlzottan is) teoretikus művekre épített tanulmányt. A királynők önreprezentálása, azaz annak vizsgálata (részükről), hogy mennyire tudatosan jelent meg az elmélet a gyakorlatban, sokat elárul a királynők felkészültségéről, illetve politikai mozgásterükről. Véleményem szerint ezt az irányt érdemes lett volna bővebben feldolgozni a harmadik részben, ellenőrizve ezáltal az elméleti fejtegetések hatását, de a tanulmány meglehetősen az (egyébként szellemes és újszerű) illusztrációval.

Végezetül a francia királynőkkel kapcsolatban érdemes megjegyezni: Fanny Cosandey tanulmánya jól mutatja, milyen lehetséges szempontok szerint és milyen változatos idősíkokon vizsgálható a kérdés, a források (relatív) szegényessége ellenére is. A monarchia jogi és intézményi kereteinek megszilárdulását (mint a száli frank törvény beillesztését és a trónutódlás azonnaliságát kiemondó elv formálódását) a „hosszú időtartam” síkjába helyezi, de nem feledkezik meg az ezeket befolyásoló pillanatnyi érdekek, események („rövid időtartam”) tanulmányozásáról sem. Ezek kölcsönhatását a szerző tartások mint a két idősíkhöz egyaránt köthető vizsgálati anyag alakulásában ragadja meg legtisztábban. Véleményem szerint a nőtörténet szempontjából ez az eljárás alapvető, hatékonysága e tanulmányban is megmutatkozik: a (király)nők helyzete a hosszú folyamatok és az azonnali politikai szükség-szerűség egymáshatásában alakul, épp ezért mindkét összetevőt a lehető legnagyobb mértékben figyelembe kell venni a történeti valóság teljes megragadása érdekében. Ez a módszer lehetővé teszi a változó tényezők pontos megfigyelését, a nők kiragadását az „időtlen”, statikus és ebből fakadóan „történetietlen” szférából, ugyanakkor nem esik az alapvető, meghatározó fontosságú folyamatok tagadásának hibájába. A magyar királynők történetének feldolgozása számomra is leginkább ebben az irányban képzelhető el, felhasználva egyébként az eddigi részle-

ges kutatások, valamint az újabban megindult vizsgálatok eredményeit. S bár a magyar középkor forrásanyaga összehasonlíthatatlanul szegényesebb, mint az újkori Franciaorszáé, az említett tanulmányok is mutatják, hogy van lehetőség hasonló, egyszerű és összetett szempontrendszer kidol-

gozására, melynek alapján valóban megtudható, mit jelentett királynőnek lenni, és milyen szerepet kaphattak ők a középkori magyar királyság történetében.

Lakatos Ágnes